

„Múzsza magához emelt s megkoszorúzta fejem”

Aki az északi hegyeken túlról érkezett

Janus Pannonius, a püspök és humanista hadvezér

„Az első hazai humanista” – mondotta róla az irodalomtörténész, Volt, aki tudósbabát emelte ki, mások Mátyás királyunkat akarták ekesíteni vele, megint mások a tirannus ellen lázadó szabadsághóstit szerették volna látni benne. Betegségét feltehetően Magyarországra való visszatérése után kapta, az uralkodó sokat tett érte, de Mátyás gyermek volt, amikor Janus Pannonius elindult az életében oly fontos szerepet játszó Itáliába, zsarnokokat pedig arra is látott eleget, Firenzében, Milánóban. Hol született a költő? Magyarországi és itáliai élete mennyiben

Vergilio olasz humanista, neki vitathatatlan szerepe volt a válsztásban.

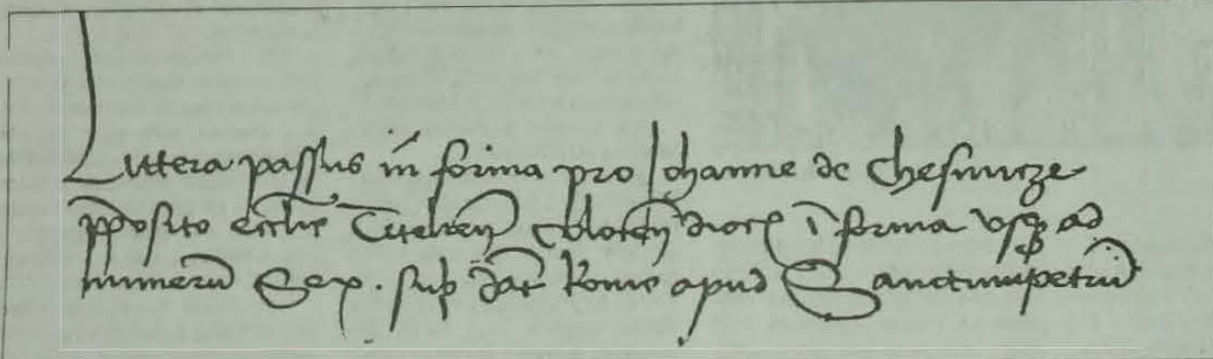
– Janus Pannonius élete legfogékonyabb időszakát, tizenhárom és huszonnégy éves kora között kisebb megszakításokkal Itáliában töltötte. Nem szenvedett a „barbár” Magyarországra való hazatéréstől?

– Leonello és Borso fejedelemisége alatt Ferrara, ahol a költő nyolc évet töltött, virágkorát élte. A tudományra szánt ember valósággal megrészegülhetett a város levegőjével, és Guarino iskolája, ahová Janus járt, Európa egyik legjobbjai volt akkoriban. Ezzel szemben,

lékezőhetősége szerzett neki. Azok a fiatal diákköltők, akikkel Janus Pannonius nevelkedett, elsősorban az antik szerzőkre építettek, és az ő formuláikat felhasználva igyekeztek verselni. A későbbi pécsi püspök – Guarino fia, az iskolatárs feljegyezte róla – ámulatba ejtette hallgatóságát azzal, hogy képes volt órákon keresztül fejéből ontani a versorokat – ezres nagyságrendben. Korán erő, rendkívüli tehetség volt első, név szerint ismert költőnk: 1450-ben, tizenhat éves korában már nagy sikerű búcsúverset szerzett Leonello ferrarai herceg halálára. A honi egyházi

mint a király legszűkebb környezetének tagjától. Amolyan díszre, ritkaságra volt a budai udvarnak. De művészetét lassacskán elfogadták, és nem lett bele hűz év, a hazai bárók, főnemesei már Ferrarába küldték tanulni fiaikat. A király pedig megbízta Váradit Pétert Janus verseinek összegyűjtésével. A kor híres német humanistája, Beatus Rhenanus a legnagyobb antik szerzőkhez mérte Janus Pannonius teljesítményét.

– Nincs-e halvány nyoma annak, hogy megpróbált magyarul verset, irodalmi művet írni? Latinsága nem hordozott

Janus Pannoniusnak Rómában a pápai hatóságok által kiállított útlevele

különbözött egymástól? Milyen meglepetéseket, felfedezéseket tartogathat egy kritikai kiadás előkészítése? E kérdésekről faggattuk Ritoókné Szalay Ágnes, az MTA-könyvtár régikönyv-gyűjteményének vezetőjét, irodalomtörténészt, a kritikai kiadás egyik előkészítőjét, az életmű elismert szakértőjét.

– Vajon mennyiben tekinthető magyar alkotónak, egy horvát kénemesi családból származó, Itáliában tanult, mindvégig latinul verselő költő?

– Kétségtelen, hogy a modern nemzeti tudat kialakulása óta a horvát irodalomtörténet is számon tartja Janus Pannonius, mint horvát költőt. Ő maga azonban sohasem hagyott kétséget afelől, hogy „hungarus”, és ezt verseiben is számtalanszor felemlítette. Számára ez nem volt kérdés.

– Csak hogy az általa választott név, a pannoniuss panonnius jelent, és nem magyar. Miért nem Janus Hungarusnak hívatta magát?

– A Pannonius az itáliai tanulmányok idején vette föl, ahol ekkor már divat volt antik eredetet találni. A „hegyeken túlról”, félig barbárnak tekintett országból érkező fiatal ember hangsúlyozni akarta, hogy az egykori római provinciából, az Itáliával hajdan egyenrangú Pannoniából érkezett. Sokat ugrattak diáktársai azzal, hogy barbár, medvetéjen nevelkedett; ő igyekezett rómainak „honosítani” magát, beilleszkedni a politikai, de főként irodalmi tekintetben feltámadt „res publicába”.

– Születése helyéről is megosztott eddig az irodalomtudomány álláspontja...

– Felmerült a szlavóniai Kesince neve is, de az elmúlt években a kérdés eldőlt. A vatikáni levéltárban találtam egy dokumentumot, amely igazolta, hogy a magyar Iohannes de Cheshmize augusztus 29-én, Keresztelő Szent János főünnepén született, apja neve Pál. Így megdőlt az a feltételezés is, hogy esetleg apja után kapta volna a nevét.

– Vitéz János, nagyváradi püspök, a költő anyai nagybátyja honnan tudta biztos kezzel kiválasztani unokaöccse számára a megfelelő iskolát, hiszen ő maga soha nem járt Itáliában?

– Azokban az években hosszabb időt át Magyarországon tartózkodott Pierre Paolo

amikor 1458-ban hazatért, itthon trónviszályokat talált, és a továbbiakban Mátyás uralkodásának nem volt egy nyugodt éve. Hadjáratok a török ellen, háború Morva- és Csehországban, táborozás Moldvában, csatározások a nyugati határszelen, Janus Pannoniusnak mint pécsi püspöknek, majd szlavón háznak legfőbb ször-el kellett kitérnie uralkodóját a táborba. Nyilván nem mindig érezte jól magát. Arról nincs nyoma, hogy az amúgy egészségtelen levegőjű Ferrarában már tudósbab lett volna, így Magyarországon szerzett betegsége is megviselhette. Ábrázolás sem ekkorról sem későbből nem maradt fent róla. Leírásokból tudjuk, hogy ferrarai szobatisztaival, Galeotto Marzioval megfestették portréjukat Andrea Mantegnával. Ez a kép sajnos elveszett. Művészettörténészek, köztük Vayer Lajos kísérleteznek azzal, hogy Mantegna más freskóin próbálják meglesni a két barátot. Eredményről eddig nem tudok, feltételezések vannak.

– Úgy tűnik, némi ellentmondás van a Janus Pannonius korán egyházi pályára küldő szándék és a költő által Ferrarában követett, meglehetősen szabad életvitel között...

– Ebben az esetben gyorsan ki kell jelentenünk, hogy a költő erotikus költeményei teljes egészükben papírversek, az iskolatársak elbeszéléseire épülnek. A műfaj nagyon divatos volt abban az időben, Guarino, igényes, szigorú ember letéte, méltányolta ezeket a poétikai gyakorlatokat – sőt maga is művelte. Van azonban néhány olyan vers – mint például az Ágneshez írott –, ahol tagadhatatlan a személyes indítatás. Úgy tűnik: ez és néhány más vers barátok kérésére, olaszból készült átültetés. Nagyon valószínű, hogy Janus Pannonius egész életében tartózkodott a gálans kalandoktól, a források legalábbis erre mutatnak.

– Tudjuk, hogy költészetét Európa más tájain is sikert aratott még sok évvel a halála után is. Mennyi volt ebben az érdeklődésben a kuriózum iránti kíváncsiság, és mennyi a tisztelet a tehetségnek?

– Magának Janusnak több problémát okozott a származása, mint környezetének. Az iskolában nyilván oda-odaböktek neki gúnyos megjegyzéseket, de elismerést mindenképpen rendkívüli verskézsége és em-

ranklétrán gyorsan emelkedett, 1455-ben már nagyváradi érkanonok, 1458-ban titeli prépost és a pécsi püspökség adminisztrátora volt. 1459-ben, mielőtt elérte a kánonjogilag meghatározott kort, pécsi püspök lett. Ehhez minden előképzettsége megvolt, a ferrarai iskolaévek után, 1454-től a padovai egyetemen folytatott kánonjogi tanulmányokat, hogy tisztában legyen a világi és egyházi bíráskodás kérdéseivel egyaránt.

– Az elmúlt évtizedekben igyekeztek kidomborítani Janus Pannonius egyes verseinek „antiklerikális” hangvételét...

– Belső életéről nehéz nyilatkozni, hite mélységéről nincsenek adataink. 1465-ben írt bókverseket Pál pápáról, de humanista körökben ez nem számított kivételes esetnek. Más, hasonló művei is ismeretek, és mélységére felhozhatjuk, hogy Enea Silvio Piccolomini, Janus kortársa, a későbbi II. Pius pápa is írt a maga idejében erotikus műveket, amelyeket megválasztása után természetesen megtagadott.

– Mikor kezdődött Janus konfliktusa Mátyás királlyal?

– Nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy az ő szakítása az uralkodóval véglegesebb, mint Vitéz Jánosé. Igaz, kevés szál fűzte őt az uralkodóhoz, míg az esztergomi érsekkel előrelépett nagyváradi püspök valamikor nevelője volt Hunyadi Mátyásnak. Az összeesküvés Kázmér lengyel királyi hereget ültették volna trónra. Az 1470-től szerveződő pártújság utolsó pillanataiban Vitéz János kibékült a királlyal, és így kimentette magát, Janus Pannonius még a bukás pillanataiban is sereget gyűjtött, ellenállásra készült. Menekülés közben végzett vele a betegség, a Zágráb melletti Medvevárban, 1472 márciusában. Ott is temették el. Bonfiniótól tudjuk, hogy amikor Mátyás tudomást szerzett nyughelyéről, ünnepélyes külsőségek között temette el püspöki székhelyén, tehát Pécs városában. A török hódoltság alatt azonban a sír feltehetően elpusztult.

– Milyen volt műveinek társadalmi, irodalmi utóélete? Tekinthető-e Janus Pannonius udvari költőnek annak alapján, hogy tudjuk: erős politikai töltésű verseket is írt, például 1463-ban a korona körüli huzavonáról, amely Mátyást Frigyes császárral állította szembe?

– Természetesen írt udvari verseket, ezt el is várták tőle

nemzeti jegyeket, magyaros fordulatokat?

– Magyar műnek nincs nyoma. Latinsága pedig a legfinomabban esiszolt, humanista írói nyelv.

– Miért van szükség az 1972-es és 1987-es megjelenés után egy új, kritikai Janus Pannonius-kiadásra?

– Egyes versei, talán még életében, nyomtatásban is megjelentek. A teljes életmű kiadásán a magyar kancellária humanistái és a gyulafehérvári képtalan tagjai fáradoztak a XVI. század elején. Az 1784-es első, Teleki-Kovács-féle kiadásához új szövegek kerültek elő, új adatok láttak napvilágot. Ezért az új szempontú feldolgozásért Abel Jenő és Huszti József tettek a legjobbat. A felfedezések között feltétlenül megemlítendő az 1972-es Janus Pannonius-konferencián Joseph Hamm által bemutatott és négy évvel korábban Sevillában talált, eladódott ismeretlen költemények. 1981-ben Csapodi Csaba összegezte a szöveggyűjtemény történetét. Ezekre az előzményekre tisztelettel támaszkodva a ’80-as évek közepén hárman kaptunk megbízást a teljes kritikai kiadás és az ehhez kapcsolódó kommentárok elkészítésére. Szigorúan elválasztva a területeket, Mayer Gyula a helyes szövegváltozatot állapítja meg, Török László az ókori idézetek eredetét kutatja fel, míg jómagam a versek keletkezési körülményeinek, helyének, idejének megállapítását vállaltam el.

– Szolgált-e érdekességekkel, felfedezésekkel a kiadás előkészítése? Hol tartanak most a munkában?

– Lassan az epigrammák végére érünk, és belefoghatunk az elégiák és a hosszabb művek feldolgozásába.

– Várható-e, hogy új, eddig ismeretlen Janus Pannonius-művek bukkannak elő levéltárakból?

– Magyarországon az elmúlt évszázadokban elpusztult a levéltári anyag jelentős része, a megmaradt anyagot csaknem teljesen felmérték, tehát az itthoni felbukkanás esélye majdhogynem egyenlő a nullával. Külföldről azonban érkehetnek még meglepetések. Egy-egy, ismeretlenek ajánlott vers, töredék, de ezek a hazai irodalomtudomány Janus Pannoniusról alkotott képét aligha változtatják meg.

Ablonczy Balázs

Amit nem lehet feledni

Primo Levi fegyvernyugvásai magyarul

Wszawac! – Felkelni! – hangzik az auschwitzi barakkokban a parancs, mely szétöri az álom vékony páncélját, és mindenkit kiteszt az irgalmatlan világba. Primo Levi 1944. február 21-én indult útnak Auschwitz felé hatszázötven sorstársával, de haza már csak hárman térhettek. Levi 1947-ben írta meg visszaemlékezéseit a buna-monowitzi koncentrációs táborról, és 1961–62-ben az azt követő hányattatásairól a háború vége felé araszolgot Európában.

A két, szorosan összetartozó regény valójában ugyanazon mű első és második fejezeteként olvasható. Magyarul az idén jelent meg először, az Európa Könyvkiadó gondozásában, Magyarosi Gizella kitűnő fordításában. (Vajon miért váratott magára több mint harminc évig e mű megjelenése?)

Levi visszaemlékezése regény. Elfogatásától hazatéréseig időrendben követi végig a történeteket. Az Ember ez? hatszázötven olasz zsidó deportálása az Auschwitz melletti munkatáborba, Buna-Monowitzba. A szerző bemutatja a deportáltak életmódját, napi-rendjét, a kegyetlen munkát, az emberi élelmesség válfajait, a tábori ranglétra minden fokát a zsidó Maftingektól a köztörvényesektől előléptetett barakkfelügyelőkhöz és egyéb funkcionáriusokhoz keresztül át SS tisztékig. Saját története alkalom Levi számára, hogy a világ elé tárja a koncentrációs táborok gépezetében névtelenül elvesző tömegek sorsát. Ezért is vált oly sokszor az „én”-ről „mi”-re.

Aztán a tömeget egyénekre bontja: jellemek sora vonul el az olvasó előtt, akik személyiségükben hordják sorsukat: a pusztulást vagy a túlélést.

A második regény, a Fegy-

sóbol. A Fegyvernyugvás olvasásakor azonban lassan fellelegzik az ember, míg nem csodálkozva veszi észre, hogy egy XX. századi pikareszket tart a kezében, elpusztíthatatlan hősségekkel. Levi és barátai a civilizáció peremén bolyonganak. Nincs semmijük, de leleményességükkel megszereznek mindent, ami a napok gondatlan eltöltéséhez – vagyis a túléléshez – szükséges.

Levi mindkét regényében az álom az az eszköz, amellyel minden gondolati reflexiónál kifejezőbben tárja fel a tudat deformációját. Miután Levi hazatért, gyakran álmodta a következőt: asztalnál ül családjával, mások barátaival, vagy egy zöld réten van, szóval békés, kényelmes környezetben. „Feszültségnek, hajnalnak semmi jele, mégis gyötör valamely homályos és mélységes aggodalom, a fenyegetettség határozott érzése... aztán következik a káosz: szürkén örvénylő semmi közepén vagyok egymagam, és lám, tudom, mit jelent ez... újra a lágerben vagyok és a láger kivételével semmi sem igaz. A többi: a család, a virágos rét, az otthon ropke pihenő volt, érzékesalodás, álom... meghalok egy jól ismert hangot, egyetlen szót mond, nem parancsolóan, sőt inkább röviden és halkán. A hajnali auschwitzi parancs az, egy rettegve várt idegen szó: felkelni... wstawac”.

(Primo Levi: Ember ez?, Fegyvernyugvás. – Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 498.–Ft).

Sólyom Beáta

vernyugvás ott folytatja a történetet, ahol az első abbamaradt, az oroszok bevonulásával Auschwitzba. Megkezdődik az életben maradt olaszok odüsszeája: Lengyelországból a vágyott otthon helyett Oroszországba viszi őket a vonat, föl északra, a végtelen orosz síkságra vesző falucskába. Az ezernégy száz mindenholon összeszedett olasz egy kívül-belül vörös gigantikus kaszárnyában talál átmenetileg „otthonra”, míg 1945 szeptemberében újra nem kelnek, hogy Románián, Magyarországon, Csehszlovákián, Ausztrián és Németországon át végre hazatérjenek.

Az első regényben feltáruló világ precíz és hideg kegyetlensége megdöbbenést és morális tiltakozást vált ki az olva-

LEGelősor Magyarországon, a LEGgyorsabban terjeszkedő hazai GSM szolgáltató, a Westel 900 GSM mintaboltjaiban

MÁR KAPHATÓ

a világon a LEGkisebb - 130x49x24 mm LEGkönnyebb - 220 gramm

GSM KÉSZÜLÉK

Ericsson GH 337

Ára: 125.300+ÁFA

Westel 900 GSM mintaboltok:

Budapest, XI. ker. Kaposvár utca 5-7. • V. ker. Petőfi Sándor utca 12. Keckemét, Kossuth tér 3. • Nyiregyháza, Rákóczi út 60. Eger, Rákóczi út 95.

Westel 900. A kapcsolat.